

В пошуках Κοινὴ. Перевершення шібболету Михайло Мінаков¹

Анотація: у цьому есеї автор розкриває онтологічні підвалини світопокладання. Світопокладання розглянуто як створення та визнання складності та багатоманітності. Автор аргументує на користь тези, що койне — це етично виправдана онтолінгвістична практика, яка дає змогу встановити плідний діалог між здатними до мислення людьми.

Ключові слова: Буття, Розрізнення, Ніщо, світ, світопокладання, множинність, онтологія, койне, шібболет

Бути — складно. Бути присутнім, свідомим своєї присутності та здатним її висловити — майже нездійсненна справа. Але бути — це ще й долати нездійсненне, звершати нездійсненні справи.

Так уже воно випало², що кожній конкретній людині (Дазайнові) доводиться бути в складному і суперечливому співвідношенні Буттів, Відмінностей³ і Ніщо. І людина існує трансгресуючи, порушуючи межі заданого Буття, прориваючись з одного Буття в інше, прослизавши між Відмінностями — найважливішим і найневловимішим для фіксації в думках і мовах. Або ж людина існує, виходячи з присутнього Буття в Ніщо, виповнюючи це Ніщо енергією свого існування, розсуваючи межі світу і Буттів. У такий спосіб людина існує як Дазайн, якому притаманні здатність бути присутнім, здатність порушувати межі конкретного Буття, здатність доповнювати Буття або брати участь у породженні нових, а також здатність висловлювати у виражальних практиках, передусім у мовах, ті Буття, в яких людині довелося бути присутньою або які вона спроектувала.

Але не тільки Буттів і Відмінностей багато⁴, багато і людей — у співприсутності міриадів інших форм існування. Люди розрізняються за способом присутності: вони або були, або суть. У зв'язку з цим ще ненароджені люди — поза присутністю, їхня буттєва гідність — проекція, той кидок гральних кісточок, який Хаос ще не зробив і не освоїв як суміш Буттів і Ніщо.

Присутні (як в окремому Бутті, так і в усіх Буттях) і спроектовані люди об'єднані у відкритий для вираження світ, хоча він лише почасти у Буттях, а почасти його поки немає (тобто, він ще не виповнений у проекті). Цей виразний світ — не тільки те, що присутнє в Буттях, але й те, що може і має інтенцію випасти в кидкові кісточок, гральних кубиків. Це — світ Людства⁵, характерною ознакою якого є пристрасть і налаштованість бути вираженим у найрозмаїтіших чинах. Ці пристрасть і налаштованість людства на вираження є наслідком пристрасті Буттів до виразності та налаштованості Відмінностей прояви цієї виразності переривати, приховувати себе як першотаємницю і витік Буттів і Ніщо. З цього скупчення різноспрямованих проекцій народжуються Мова.

Отже, суть Людство і Мова як вираження засадничо суперечливі і множинні. У цих двох перших категорій, з одного боку, проявляється пристрасть кожного окремо Буття бути Єдиним, а з іншого — виражене завжди є розрізненим, яке має обмежену присутність у Буттях, є нікчемним, присудковим, значливим і смисловим. Саме тому у розмовах про Людство належить пам'ятати, що воно множинне, хоча граматика природної мови (як прояв конкретного Буття) спонукає нас використовувати однину — і помилятися. Також і Мова не єдина — вона завжди множинна, і лише через конкретно-буттєве свавілля граматики її висловлюють буцім в однині. У цій суперечності перших двох категорій я вбачаю прояв влади Розрізнень, яка від початку перешкоджає виразності й розумінню порядку Хаосу.

Суперечності Людства і Мови

Суперечливість категорій Людства і Мови помічено давно, хоча кожна історична мова намагається приховати цю неоднозначність через диктат граматичного абсолютизму.

В одній з найдавніших книг з онтології (книга Буття зі Старого Заповіту) проглядає інтуїція нерозв'язної складності Людства та Мови, а також прадавнє завзяття людини розв'язати цю складність — ну чи прийняти цю ситуацію як прокляття. Прокляття бути — це належати Хаосові, бути присутнім і трансгресувати у складному суперечливому світі й існувати там, де все спокушає бачити Первинну Єдність і Напередвизначену Гармонію⁶.

Уважне читання книги Буття — не як священного релігійного тексту, а як співпереживання досвіду давно минулих поколінь пошукачів — дарує можливість віднайти та висловити цю первинну суперечність як провіт між двох актів за участю Творця світу (Хаосу) і Людства — дарування імен та Вавилонське прокляття багатомовності (мовно-племінного різноманіття)⁷.

Перша теза книги Буття вказує на те, як Творець світу і людина перебувають у суперечливому стані: з одного боку, пристрасть до однини (у вигляді Адама – Людства) уможлиблює надання імен у єдиній споконвічній адамітській мові, де слово й відповідний стан справ нерозривно єдині; але, з іншого боку, бути в однині — «не добро».

«И рече Господь Бог:
не добро быти человеку единому: сотворим ему помощника по нему.
И созда Бог еще от земли вся звери селныя и вся птицы небесныя,
и приведет я ко Адаму видети, что наречет я:
и всяко еже аще нарече Адам душу живу, сие имя ему.
И нарече Адам имена всем скотом, и всем птицам небесным,
и всем зверемъ земным. Адаму же не обретеса помощник подобный ему.»⁸

У цьому контексті Адам — це Людство у всіх його суперечностях між однією та єднальним іменем з одного боку і безліччю інших екзистенцій зі своїми іменами з іншого. І водночас Адам — це і Мова як різноманіття імен та назв, актів вираження того, що присутнє у світі.

Друга теза книги стосується багатоманіття, яке теж «не добро».

«И бе вся земля устне единое, и гласъ един всем.
И бысть внигда поити им от восток,
обретоша поле в земли сennaарстей и вселишася тамо.
И рече человек ближнему своему: приидите, сотворим плинфы и испечем их
огнем. И бысть им плинфа в камень, и брение вместо мела.
И рекоша: приидите, созиждем себе градъ и столп, егоже верх будет даже до
небесе: и сотворим себе имя, прежде неже разсеятеся нам по лицу всея земли.
И сниде Господь видети град и столп, егоже созидаша сынове человечести.
И рече Господь: се, род един, и устне единое всех, и сие начаша творити: и
ныне не оскудеют от них вся, елика аще восхотят творити.
Приидите, и сошедше смесим тамо язык их,
да не услышат кийждо гласа ближняго (своего).
И разсея их оттуду господь по лицу всея земли:
и престаша зиждуще град и столп.
Сего ради наречеша имя его [Вавилон, смешение],
яко тамо смеси Господь устна всея земли,
и оттуду разсея их Господь по лицу всея земли.»⁹

Мрія про єдині «устне» (мову) і «глас» (мовлення) — проклята пристрасть. Ця пристрасть спокушує побудувати світ з віссю Стова до Небес, центром порядку там, де є тільки Хаос. І хоча Хаос — це теж порядок (як послідовність кидків кісточок, наприклад, і виконання того, що випало), однак Хаос — це та множинність Відмінностей, яка не знає монополій. Множинність Відмінностей і Буттів навіть проговорює себе у Старому Заповіті, джерелі моністичної похибки: «сошедше смесим», тобто Творець світу говорить про себе у множині. Світ як досягнення Хаосу поділяє якість свого Творця — множинність. Монізм, пристрасть до єдності — це принцип Ніщо, а у Хаосу для Ніщо є місце лише одного з численних начал, а також як для єдиного, хоч і не остаточного, кінця.

Й. де Момпер «Вавилонська башта» (1620?)

Отже, творчість як щось, у чому проговорюється виражальна спромога і Людства, і Мови вносить у світ додаткову складність. І як складність вона — творче благословення. Але як пристрасть до єдності, вона підриває суперечливість світу, а отже — така творчість проклята.

Висновок з цих двох тез: творче існування в однині і в множині не «є добро». Добро є у визнанні Розрізнення, що є викликом для людської екзистенції, для творчого начала людини. Тому бути людиною складно, адже її існування в Людстві і Мові суперечливе. Хочеться і порядку (присутності в одному конкретному Бутті), і свободи (трансгресії-ковзання між Буттями), і творчості (уподібнення Хаосу, накидання проєкту в небуття так само, як і Хаос кидає кубики, створюючи світ Вавилону). Але при цьому спокуси бажань реалізуються в світі, де суть Буття, а не є Буття; де суть існування, а не є існування; де суть імена, а не є ім'я.

Вавилонське прокляття шібболета

Вавилон — ім'я миру, в якому живе людина. Тут співприсутні Буття, Ніщо і суцї у всіляких формах (мертвих і живих, рухомих і нерухомих, мислячих і несвідомих). Тут же проглядає «найважливіше» Відмінностей. Тут були присутні колишні людства, і тут же присутні нинішні Людство¹⁰. Тут мовлять і гласять Мова¹¹. І тут же Ніщо вабить до кінця світу принципом однини.

Відмінності відбуваються як Хаос у космічному проєктуванні, у киданні кісточок як світопокладання. Відмінності Хаосу внаслідок кидка заповнюють світ різноманітною складністю.

«Хаос» Венцеслава Голара (1667?)

Важливо зазначити, що діалектика Відмінностей, Буттів і Ніщо у суперечливій складності світу зазнала вираження не тільки в авраамічній традиції. У Гесіода, приміром, артикульовано це ж прозріння:

Ἦ τοι μὲν πρότιστα Χάος γένετ', αὐτὰρ
ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς
αἰεὶ
[ἀθανάτων, οἳ ἔχουσι κάρη νιφόροντος
Ὀλύμπου,
Τάρταρά τ' ἠερόεντα μυχῷ χθονὸς
εὐρυοδείης,]
ἦδ' Ἔρος, ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι
θεοῖσι,
λυσιμελής, πάντων δὲ θεῶν πάντων τ'
ἀνθρώπων
δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ
ἐπίφρονα βουλήν.

Передусім у всесвіті народився Хаос,
а потім
Широкоперса Гея, захисток для всіх,
[одвічні боги — мешканці сніжних
вершин Олімпа,
Примарний Тартар, що в хтонічних
глибинах,]
І, між одвічними всіма богами
найпрекрасніший — Ерос
насолодний — у всіх він богів і
смертних людей
Дух у грудях підкорює й усіх
позбавляє глузду¹².

Хаос — тут проявлено як зяяння Відмінностей, чия активність веде до світопокладання. Під пологом Геї — поверхні світу (або Гайі¹³, як все частіше про неї говорять у сучасній філософії) приховано Тартар хтонічного розмаїття і складності у співприсутності Буттів і Ніщо. І ерос — влада Ніщо, яка веде до танатосу, перекидання кісточок Хаосом, і так Ніщо збирає всі елементи Хаосу в єдиний безперервний онтологічний діалог-гру.

Цю ж складність намагалися описати багато філософів і художників, кожен засобами свого цеху. Наведу лише по одному прикладу. Наприклад, Геґель присвятив «Науку логіки» передісторії творіння — тобто, власне, кидка кісток. Зокрема, у Вступі він описує круговорот у «всім Бутті»:

So wird noch mehr der absolute Geist,
der als die konkrete und letzte höchste
Wahrheit alles Seins sich ergibt,
erkannt als am Ende der Entwicklung
sich mit Freiheit entäußernd und sich
zur Gestalt eines unmittelbaren Seins
entlassend, — zur Schöpfung einer
Welt sich entschließend, welche alles
das enthält, was in die Entwicklung,
die jenem Resultat vorangegangen, fiel
und das durch diese umgekehrte
Stellung mit seinem Anfang in ein von
dem Resultat als dem Prinzip
Abhängiges verwandelt wird. Das
Wesentliche für die Wissenschaft ist

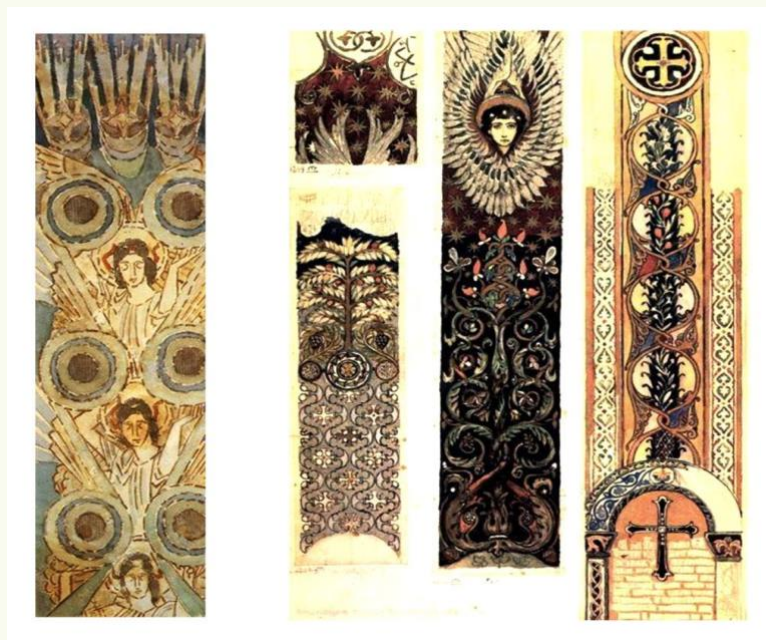
Тож іще більшою мірою абсолютний
Дух, який виказує себе за конкретну та
найвищу істину всього Буття,
пізнається як той, хто вільно виражає
себе наприкінці розвитку і впускає
себе в гештальт неопосередкованого
Буття, — той, хто виповнює себе у
створенні світу, який включає в себе
усе те, що відбувалося під час
розвитку, що передувало цьому
результатові, і що через це зворотне
переміщення перетворюється разом із
своїм початком у залежне від
результату як принципу. Сутнісним є
для науки не стільки те, що суто

nicht so sehr, daß ein rein
Unmittelbares der Anfang sei, sondern
daß das Ganze derselben ein Kreis
lauf in sich selbst ist, worin das Erste
auch das Letzte und das Letzte auch
das Erste wird¹⁴.

безпосереднє править за початок, а й
те, що ціле науки у самому собі є
круговоротом, в якому перше стає
останнім, а останнє — першим.¹⁵

І хоча пристрасний монізм Ніццо у Гегеля абсолютизований, істина різноманіття все одно отримує належний опис у «Науці логіки». Водночас ключове поняття поняття тут описано цілковито у злагоді з принципом еросу Ніццо: тотожність свідомості і Буття напередвизначено джерелом світопокладення. Фактично, геґелівська онтологія¹⁶, вміщена в «Науці логіки», написана з діалектичної точки зору Ніццо, місця «розвороту» в процесі від потоку самовідчуження до діалектичного прозріння. — Інтуїція приналежності геґельянства до справи Ніццо стала приводом для справи життя К'єркегора¹⁷.

Так само орнаменти Міхаїла Врубеля, судячи з наявних даних, мали репрезентувати задум Творця світу ще до початку творіння¹⁸.

Фотографії орнаментів і нарисів М. Врубеля (1880-і).

Строкатість орнаменту, в якому порядок і Хаос перебувають у складній співприсутності, мають спричинити співпереживання споконвічної складності у споглядача.

Водночас світопокладання завжди є покладанням завершальності. Світ — від початку скінченна справа. Кісточки буде перекинуто, складеться нова іпостась-проекція світу. Ніццо прибере те, що випало. І в цьому акті ерос Ніццо покаже свою всесилу: він покладе кінець сущим, але й накладе обов'язок нового світопокладення. Тож і в еросі Ніццо, і в Людстві, і в Мові діє танатос, смерть.

У танатосі збігається визначальність Відмінностей, скінченність світу, складність Людства та владні структури мови. У цьому контексті шібболет — це саме та подія, в якій смерть проявляє себе і як таємниця, похідна з Відмінностей, і як відкрито заявлена складна виразність світу.

У Старому Заповіті феномен шиболету описано так: у війні галаадського племені під проводом судді Ієфая з філістимлянами коліна Єфрема першим вдалося розбити останніх. Однак після бою переслідування єфремлян виявилось проблематичним через відсутність видимих відмінностей між воюючими племенами. Відрізнити тих, хто програв від переможців було складно: расово і культурно вони не відрізнялися, але пристрасть Ніщо вимагала покінчити з ворогом не тільки на полі бою, але й тотально, знищивши всіх цих особин цього роду. Тому переможці зайняли переправи через річку Йордан і ввели лінгвофонетичний контроль: перед переправою подорожні мали вимовити слово «клас» (колос, «шібболет» у вимові Галаада). Єфремляни ж це слово вимовляли шепеляво — сібболет:

«И засяде галаад проходы у иордана ефремовы.
И бысть егда реша уцелевшии от ефрема:
прейдем: и рекоша им мужие галаадстии:
еда ли от ефрема вы? И реша: несмы.
И реша им: рцыте, клас.
И не управиша рещи тако: и имаху их, и закалаху.»¹⁹

У тотальній війні, якщо зір підводить, то мовлення й слух — ні. Безперервне поповнення архівів з доносами спецслужбам сьогоднішніх держав тому підтвердження.

Вавилонське прокляття у шібболеті проявляє себе як неспроможність терпіти світову складність. Людство і Мова віддаються пристрасті Ніщо і беруть участь у стиранні світу, наголошуючи на малих вавилонських відмінностях і перетворюючи їх на ознаку онтологічної чужості, колективної провини, відповідальність за яку — смерть. У пристрасті йти до кінця кожен з осколків Людства та Мови передбачає себе єдиним, а свій рід виводить від першолюдини й прамови.

У сучасній націонал-консервативній «думці» це посилення на початковість і помилково зрозумілу трансцендентність присутнє постійно. Але такий хід думки був і в давнину, наприклад в Орігена. Адаманти мислив і писав на александрійському койне¹ — мовою понад відмінностями. Але водночас як вірний моністичній ілюзії він був певен, що лише іврит був мовою Адама і лише євреї Палестини зберегли прамову від вавилонського змішання²⁰. Ідея, що «рідна мова» і є єдино правильне відображення первинного кидка костей, власне, і є підставою для шібболету.

Подія шиболету присутня весь час у нашому світі, рухаючи його до кінця, а нас — до передсмертного розуміння світопокладання. В англо-американській культурній ойкумені навколо шібболету склався цілий культурний шар значень — таємниці, заборони, пароля і згубного кінця²¹. У східноєвропейському вимірі шібболет проявляється також часто. Зокрема, Шкловський згадує, що визначення єврея за часів Громадянської війни другої декади ХХ століття

відбувалося за допомогою вимови слова «кукурудза» з ідишської акцентом — «кукуружа». Або ж визначення «москаля» за часів Донбаської війни другої декади ХХІ століття, згідно з популярною міфологією, відбувалося за допомоги невимовної для русофона «паляниці». Політичні системи Східної Європи невтомно відтворюють шібболет від Емського указу ХІХ столітті до мовних законів ХХІ сторіччя.

Однак шібболет — це не тільки некровлада Мови, що вершить волю Ніщо. Григорій Сковорода ще глибше заглянув у помилку ефремітів, яка гірша за злочин:

«Видно, что ефремиты о днях первых и лѣтах вѣчных с Давидом не помышляли, а с апостолами не думали о субботах. Не взошло им на ум догадаться, что всяка трава в третій день, а день вначалѣ сотворен. Тут всему гавань...»²²

Сковорода долає звичний для християн біблійний монологізм і порівнює загадку галаадів «рците, клас» із загадкою Сфінкса з міфу про Едіпа²³. В інтерпретації Сковороди, ефремлян було знищили не галаадом, а Вищою Силою через нерозгадану загадки про природу Людства. З вуст Ієфая, як з рота Сфінкса, донісся верховний наказ зрозуміти, що є «клас» (колос, ш/сібболет)? Сковорода стверджує:

«Итак, мнѣ кажется, «Рците, клас» значит:
раскусите слово Божіе, да не умрете.
«Аз есмь хлѣб животный...»»²⁴

Розгадка ж цієї загадки полягала в слові «БогоЛюдина» (θεάνθρωπος)²⁵. Така відповідь, у моїй нехристиянській і плюралістичній інтерпретації, є визнанням суперечливості і множинності Людства та Мови, що впливають з Хаосу, Ніщо і Відмінностей, які пронизують незбіжні матеріальні і духовні начала світу.

Наступний крок в аналізі шібболету робить Жак Дерріда. У книзі «Шібболет: Паулю Целану» філософ проникає в діалектику Хаосу і Ніщо за допомогою пароля (теж по-своєму шібболету) — вірша Целана «In Eins» («Як один»):

Im Herzmund
erwachtes Schibboleth. Mit dir,
Peuple de Paris.
No pasarán».

У серцероті
прокинутий шібболет. З тобою,
Peuple de Paris (фр., народ Парижа).
No pasarán (ісп., вони не пройдуть)²⁶

У цьому вірші, де нацистське панування вводить некрорежим шібболета, у мережі концтаборів з'являється можливість для постановня солідарності єврея,

німця, француза й іспанця. У цьому Дерріда вбачає вихід до розуміння Відмінностей у Людстві-Мові — відмінностей, що «дискримінують, в'яжуть та розділяють»²⁷. Шібболет виступає некрополітичним «підписом» на паспорті людини, що стоїть на межі переходу в Ніщо. Дерріда указує, що шібболет є невимовним: «Єфреміт знає, як потрібно, але не може його вимовити...»

Так влада (ерос Ніщо) пропускає прокляту у Вавилоні людину «крізь колючий дріт кордону, крізь, цього разу, ґрати мови»²⁸. І водночас Целанів с/шібболет показує шлях до подолання некрорежиму Мови. Це — койнонійна солідарність людини, присутньої з таким же, як вона. Це солідарність поверх вавилонських бар'єрів і танатоса Ніщо — без нарцисизму малих відмінностей і з визнанням доброякісної інакшості Іншого у світовому порядку.

Κοινή як прийняття складності світу

Можливість подолання вавилонського прокляття і некрорежиму шібболета є також частиною світопорядку. Те, що світ і життя людини приречені на кінець, не обов'язково має означати ані фаталістичного прийняття порядку та очікування кінця, ані відмови від світу заради пристрасті тотальної війни. Смирення фаталіста — це маленька зрада великого життя, смиренність з прокляттям Вавилону. Співучасть у некрорежимі — велика зрада, екстатичне приєднання до вальсуючої пари Хаосу і Ніщо. У першому випадку людина приймає складність життя за привід не жити, не проявляти себе і не скористатися дарованим шансом бути. У другому — за привід для бунту, але бунту, що прискорює, а не долає, кінець світу. Альтернативою цим двом виборам є койнонійність, творче прийняття складності і суперечливості світу.

Історичне койне' (κοινή або Ελληνιστική Κοινή) було міжрегіональною формою грецької мови, сформованої на основі об'єднання іонійських та аттичних діалектів. Койне' постало як «александрійський діалект», мова людей з універсального, позаплеменного племені Александрійської бібліотеки. Ця особлива мова проіснувала від елліністичної пори до раннього періоду Візантійської імперії і надала змогу християнам перекласти Біблію та поширити її — як Септуагінту — за межі «геополітичного Єрусалиму». І було чимало тих, хто, як Марк Аврелій, медитував на цій мові у пошуку свого місця в нашому складному світі.

Посутньо койне, як у формі еллінського койне', так і в багатьох інших її конкретно-історичних формах (арабській, китайській, англійській тощо)²⁹, полягає в універсальній відмові від режиму шібболета, у співіснуванні з іншими мовами та іншими народами.

Койне — онтомовна практика, яка допомагає людині бути і розв'язувати нерозв'язні завдання. Практика койне дозволяє як зануритися в Буття, так і ковзати між Відмінностями чи проєктувати в Ніщо. Койне передбачає визнання складності і рухливості світу й уможливорює виражати ті Буття, в яких мовець койне був присутнім або які він проєктував. Койне є практикою солідарності Людства перед обличчям Ніщо.

Солідарність койне також є ідейним базисом **альманаху Κοινή**. Я сподіваюся, що наш журнал сприятиме взаєморозумінню між живими, продуктивному діалогу філософів і солідарному опору Ніщо.

Бібліографія:

- «Блокнот Киевлянина», *Живой журнал*, 4 мая 2019, <https://kievlyanin2015.livejournal.com/91657.html>.
- Agamben, Giorgio. "Gaia e Ctonia." *Quodlibet*, 28 dicembre 2020, <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-gaia-e-ctonia>.
- Bartolini, Maria Grazia. "Introsписce mare pectoris tui." *Ascendenze neoplatonici nelle produzione dialogica di H. S. Skovoroda*. Firenze: Firenze University Press, 2010.
- Buzard, James. *Disorienting Fiction: The Autoethnographic Work of Nineteenth-Century British Novels*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009.
- Deleuze, Gilles. *Difference and repetition*. New York: Columbia University Press, 1994.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Wissenschaft der Logik*. Hamburg: Felix Meiner Verlag GmbH, 2008.
- Heidegger, Martin. "Beiträge zur Philosophie," in Heidegger, Martin. *Gesamtausgabe*, B. 65. Frankfurt/M: Vittorio Klostermann, 2014, 1-445.
- Heidegger, Martin. "Hegels Begriff der Erfahrung." In Heidegger, M. *Holzwege*. Frankfurt/M: V. Klostermann, 1994, 115–209.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm. *Theodicea (1710)*. Berlin, 1925.
- Siegel, Jeff. "Koinés and koineization." *Language in society* (1985): 357-378.
- Wittgenstein, Ludwig. "Tractatus logico-philosophicus." In Wittgenstein, L., *Werkausgabe*, Bd. 1. Frankfurt/M: Suhrkamp, 1995, 1–85.
- Адамант, Ориген. *О началах*, <http://khazarzar.skeptik.net/books/origenus/arche.htm>.
- Батай, Жорж. *Внутренний опыт*. СПб: Аксиома, Мифрил, 1997.
- Гесиод. "Теогония." В *Эллинские поэты VII—III вв. до н. э. Эпос. Элегия. Ямбы. Мелика*. М.: Ладомир, 1999, 116-125.
- Деррида, Жак. *Шибболет: Паулю Целану*. СПб.: Machina, 2002.
- Орловская, Евгения Александровна. "Синтез пространственных искусств в творчестве М.А. Врубеля." *Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения*, Москва, 2018, https://www.mghpu.ru/images/content/aspirantura/orlovskaya/orlovskaya_dissertacia.pdf.
- Сковорода, Григорій. "О снах фараоновых." В Сковорода, Г. *Повне зібрання творів*, Т2. К.: Наукова думка, 1973, 24-25.
- Сковорода, Григорій. "Кольцо." В Сковорода, Г. *Повне зібрання творів*, Т1. К.: Наукова думка, 1973, 357-411.
- Шкловский, Виктор. *ЗОО или Письма не о любви*. М.: Советский писатель, 1966.

Посилання:

- ¹ Михайло Мінаков — головний редактор Κοινὴ. The Almanac of Philosophical Essays і старший науковий співробітник Інституту Кеннана (Міжнародний науковий центр ім. Вудро Вільсона). Сфера інтересів Михайла — онтологія, соціальна філософія, критика ідеології та біо/некрополітика. Автор удячний Софії-Ользі Кунгурцевій за редагування цього тексту.

² Дивись Вітгенштайнову тезу 1: «Світ — це все, що випадає» (Die Welt ist alles, was der Fall ist) — як воно випало, як лягли кісточки у черговому кидку Хаосу (це кидання в грецькій традиції пов'язано з гіпотезою та іпостассю, а в латинській — з проєктуванням), таким світ і стався — аж до наступного кидку-іпостасі-проєкті. Див.: Ludwig Wittgenstein, “Tractatus logico-philosophicus,” in Wittgenstein, Ludwig, *Werkausgabe*, 1–85 (Frankfurt/M: Suhrkamp, 1995), Bd. 1, 5.

³ Саме так, у множині Буттів та Відмінностей. Я виходжу з того, що Буття є іменем онтологічної множинності, хибно поіменованій словом “буття” в однині. Що стосується Відмінностей, то тут я продовжую думку Жіля Дельоза про те, що вихідним для Буттів і Ніщо є Відмінності (див.: Gilles Deleuze, *Difference and repetition* (New York: Columbia University Press, 1994)). Хаос, який покладає світ, покладає його завдяки Відмінностям як динамічна і нестійка світова суміш Буттів і Ніщо.

⁴ Одна притаманна лише Ніщо.

⁵ Чи, точніше, людств, якщо вірити палеоантропологам.

⁶ Ідеальний вираз цих спокус у філософії зокрема видно в «Vom Ereignis» Гайдеґера та «Теодицеї» Лейбніца (Martin Heidegger, “Beiträge zur Philosophie,” in Heidegger, Martin, *Gesamtausgabe*, B. 65 (Frankfurt/M: Vittorio Klostermann, 2014) 1-445; Gottfried Wilhelm Leibniz, *Theodicea* (1710), (Berlin, 1925). Про цю спокусу багато в Батайя, див. у: Жорж Батай, *Внутренний опыт*, (СПб: Аксиома, Мифрил, 1997).

⁷ Шкода, що в українській мові втрачено давньоруське слово “язык”, в якому підкреслювалася єдність конкретно-історичної мови та племені.

⁸ Буття 2, 18-20.

⁹ Буття 11, 1-9.

¹⁰ Саме так, у множині.

¹¹ Також у множині.

¹² Переклад мій за: Hesiod, *Theogony* (Greek), The Perseus Project, 116-125, <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0129>.

¹³ Giorgio Agamben, “Gaia e Ctonia,” *Quodlibet*, 28 dicembre 2020, <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-gaia-e-ctonia>.

¹⁴ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Wissenschaft der Logik* (Hamburg: Felix Meiner Verlag GmbH, 2008), S. 60, L. 8-21.

¹⁵ Переклад мій.

¹⁶ Про це див. у М. Гайдеґера: Martin Heidegger, “Hegels Begriff der Erfahrung,” in Heidegger, M. *Holzwege* (Frankfurt/M: V. Klostermann, 1994), 115–209.

¹⁷ Див., наприклад, підбірку критики геґелівської думки у К'єркеґора в: Kierkegaard, Søren Aabye, *Kierkegaard anthology* (Princeton: Princeton University Press, 1946).

¹⁸ Про онтологічний замір Врубеля див.: Евгения Александровна Орловская, “Синтез пространственных искусств в творчестве М. А. Врубеля,” Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения, Москва, 2018, https://www.mghpu.ru/images/content/aspirantura/orlovskaya/orlovskaya_dissertacia.pdf. Фотографії орнаментів та ескізів М. Врубеля для собору Св. Володимира взято з: «Блокнот Киевлянина», *Живой журнал*, 4 мая 2019, <https://kievlyanin2015.livejournal.com/91657.html>.

¹⁹ Судді 12, 4-6.

²⁰ Ориген Адамант, *О началах*, <http://khazarzar.skeptik.net/books/origenus/arche.htm>, див. глави 2 та 4.

²¹ Див., наприклад: James Buzard, *Disorienting Fiction: The Autoethnographic Work of Nineteenth-Century British Novels* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009).

²² Григорій Сковорода, “О снах фараоновых,” у Сковорода, Г. *Повне зібрання творів*, Т2 (К.: Наукова думка, 1973), 24-25.

²³ Про це див. аналіз Марії Грації Бартоліні значень у басні «О снах фараоновых»: Maria Grazia Bartolini, "Introsisce mare pectoris tui." *Ascendenze neoplatonici nelle produzione dialogica di N. S. Skovoroda* (Firenze: Firenze University Press, 2010), 110-111.

²⁴ Сковорода, «Кольцо». У Сковорода, Григорій. *Повне зібрання творів*, Т1, 357-411, с. 403.

²⁵ Про це див.: Bartolini, "Introsisce mare pectoris tui," 111.

²⁶ Деррида, *Шибболет*, 122.

²⁷ Жак Деррида, *Шибболет: Паулю Целану* (СПб.: Machina, 2002), 66.

²⁸ Деррида, *Шибболет*, 123.

²⁹ Jeff Siegel, "Koinés and koineization," *Language in society* 14, no 3 (1985): 357-378.